

УТИЦАЈ КАРЛА ВЕЛИКОГ НА ФОРМИРАЊЕ ТЕОЛОШКЕ МИСЛИ У ЗАПАДНОЈ ЕВРОПИ

Милош Мишковић*
Православни
богословски факултет
Универзитета у Београду

Апстракт: Ово истраживање има за задатак да прикаже утицај Карла Великог на формирање теолошке мисли у Западној Европи. Световни владари су имали утицај на Цркву; међутим, са Карлом Великим дешава се преседан на Западу – нико од његових претходника није се у тој мери укључивао у решавање догматских питања ниш имао толико огроман утицај на доношење одлука на саборима. Посматрајући Карлов утицај на формирање теолошке мисли као одлучујући за прихватање одређених догмата у Франачкој Цркви, моћи ћемо да схватимо историјски контекст и осветлимо однос Карла Великог са Франачком и Римском Црквом у другој половини VIII и у првој декади IX века.

Кључне речи: Карло Велики, утицај, адопционизам, филиокве, иконопоштовање.

Увод

Предмет истраживања у овом раду јесте утицај Карла Великог на формирање теолошке мисли на западноевропском тлу. Тим поводом, биће истражен утицај Карла Великог на доношење догматских одлука на саборима Цркве у Франачкој. Дугогодишња владавина Карла Великог (владао је укупно 46 година, од чега је три године био савладар свом брату Карломану) обилувала је саборима, на којима се Црква на Западу сусрела са неколико важних изазова: одбацивањем одлука VII Васељенског сабора од стране Цркве у Франачкој држави (са друге стране Рим брани одлуке Васељенског сабора), појавом адопциони-

* milosmiskovic94@gmail.com.

стичке јереси у Шпанији (то је била христолошка јерес која се није проширила на Исток – остала је ограничена на Западну Европу), увођењем филиокве као званичног учења Франачке Цркве, док папа то одбија и демонстративним потезом (стављањем сребрних таблица са Символом вере на грчком и латинском језику, без филиоквистичког додатка) показује Западу да држи православно учење о Светом Духу, те са активнијим истицањем примата Римске Цркве и њеног епископа у односу на Цркве на Западу и Истоку.

У првом поглављу овога рада биће обрађивана рецепција VII Васељенског сабора од стране Франачке Цркве. Друго поглавље обухватаће разматрање почетка адопционистичког спора и Сабор у Регенсбургу. Треће поглавље ће бити посвећено Сабор у Франкфурту (где је одбачено иконопоштовање и осуђен је адопционизам), а четврто и пето поглавље Сабору у Фриулију (где је први пут прихваћено филиокве од стране локалног сабора на Западу) и Ахенском спору, који је окончао постојање адопционистичке јереси на територији Франачке државе, док ће у последњем поглављу бити проучаван спор франачких монаха са јерусалимским монасима у вези филиокве и Ахенским сабором поводом дотичног проблема.

1. VII Васељенски сабор и *Libri Carolini*

У току припрема Васељенског сабора који би успоставио иконопоштовање у Православној Цркви царици Ирени (владала је као регент њеном сину од 780. до 790. године; а самостално од 797. до 802. године) и њеном сину цару Константину (Константин VI, владао од 780. до 797. године, а самостално од 790. до 797. године) била је у те сврхе потребна помоћ римског папе, те су му се тим поводом обратили писмом. Папа (папа Адријан I; на катедри римских епископа од 772. до 795. године) им је одговорио, подржава њихову иницијативу, али писмо је одисало истицањем примата Римске Цркве над осталим Црквама. На крају писма истакао је како се нада да ће, кад иконоборство у пределима Ромејског царства буде поражено а иконопоштовање успостављено, цар и царица помоћу блаженог Петра, кнеза апостола, заповедати варварским народима, као што то ради папин син и саотац Карло (Карло Велики, владао од 768. до 814. године; франачки краљ од 768. до 800. године краљ, од 800. године цар), који је, следећи папина упутства, покорио варварске народе и присајединио их својем краљевству. Карло је, поред својих подвига, Римској Цркви даровао области и градове, а наслеђе Светог Петра које је било отето од стране

Лангобарда вратио је Светом Петру. Осим тога, он је даровао злато и сребро за украшавање цркава и помагање сиромашним, због чега ће његово краљевство бити сачувано у векове векова.¹ Папа је истицао своје пријатељство са Карлом и хвалио његову оданост Римској Цркви, као и помоћ коју им је указао приликом освајања земаља од Лангобарда, које су они отели од Рима. Коначна корекција граница папске државе извршена је 787. године, две године после писања тог писма, а папине аспирације нису у потпуној мери биле задовољене и морао је да се одрекне неких територија.

Седми Васељенски сабор одржан је у Никеји 787. године, а папа је на њега послао два легата: протопрезвитера Петра и архимандрита Петра, игумана манастира Светог Саве. Легати су понели папина писма упућена цару Константину и царици Ирини, као и патријарху Тарасију (патријарх константинопољски; на катедри од 784. до 806. године). Сабор је утврдио иконопоштовање и легати су са собом донели саборске одлуке написане на грчком језику. Папа је наредио да се саборске одлуке преведу на латински језик и депоновао је списе у библиотеку, као сведочанство његове православне вере.² Архимандрит Петар, игуман манастира Светог Саве, био је билингвалан и знање грчког језика га је препоручило папи за слање у Никеју. Превод на латински био је површан и лоше урађен, услед тога што је вероватно неко близак папској курији, са скромним знањем грчког језика, превео одлуке Никејског сабора. Очигледно никада нећемо моћи сазнати зашто у те сврхе није био ангажован вештији преводилац. Карло је добио превод списка 788. године или нешто касније, а 792. године их је послао у Британију, како сведоче Јоркшки анали.³ Питање које је од велике важности јесте ко је заправо доставио превод тих списка Карлу Великом. Ниједан извор нам не даје ни најма-

¹ J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio: tomus decimus secundus* (Florentiae: Expensis Antonii Zatta Veneti, 1767), 1075–1076.

² *Le Liber Pontificalis (texte, introduction et commentaire), tome premier*, ed. L'abbe L. Duchesne (Paris: Ernest Thorin, 1886), 511–512. Списи које су донели папски легати представљају предлог са којег је сачињен латински превод. Тај превод је побудио Франке да напишу *Libri Carolini* и супроставе се одлукама VII Васељенског сабора. Превод предлошка је изгубљен а фрагменте налазимо у *Libri Carolini* и писму папе Адријана упућеном Карлу Великом, док је нови превод предлошка на латински језик извршио Анастасије Библиотекар за време понтификата папе Јована VIII (на катедри римских епископа од 872. до 882. године). Raymond Davis, *The Lives of Eight Century Popes (Liber Pontificalis)*, second edition, Translated with an introduction and commentary by Raymond Davis, (Liverpool: Liverpool University Press, 2007), 165.

³ Thomas F. X. Noble, *Images, Iconoclasm and the Carolingians* (Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2009), 160.

њи наговештај да су Франци извршили превод. Није немогуће да је списе послао неко из Рима ко је био свестан да ће Франци бити незадовољни одлукама Никејског сабора. Ако је Адријан био тај који је послао латински превод у Франачку државу, чудно је то што није послао пропратно писмо уз те списе, као и то што се списи не помињу у *Codex Carolinus*. Вероватно је Адријан претпостављао да ће његово прихватање одлука Никејског сабора наићи на франачко одобрење.⁴

Карло и његови сарадници прочитали су превод списа које су добили из Рима, саставили су документ као одговор на никејске списе (тзв. Капитуларе) и преко игумана Ангилберта послали их папи Адријану на побољшање.⁵ Аутори Капитулара су негодовали против Тарасијеве формуле *од Оца кроз Сина* и изјава отаца Сабора о иконопоштовању.⁶ Капитулари су оспоравали једнакост иконе са Евхаристијом – или свештеним сасудима, а коришћење одељака из Старог Завета који говоре у корист иконопоштовања порицали су се у последњим поглављима Капитулара. Дело се завршава закључком у којем се каже да се у Франачкој Цркви дозвољавају ликови светих, али нико се не побуђује на поклоњење њима.⁷

Папа је послао одговор на те Капитуларе 791. године. У опширној посланици упућеној Карлу Великом одговорио је на франачке Капитуларе, побијајући франачко учење, поглавље по поглавље. У уводу је истицао примат Римске Цркве и њену бригу за целокупну Цркву. У првом поглављу бранио је Тарасијев израз *per filium* и у заштиту тог учења наводи цитате из дела западних и источних отаца Цркве који говоре о односу Другог и Трећег Лица Свете Тројице. У деветом поглављу папа је одговорио на замерку Франака на изјаву епископа Константина са Кипра, која је, по речима Болотова, збунила франачке теологе и где су, захваљујући лошем преводу, закључили да се епископ Константин клањао иконама – у смислу да им је одавао поклоњење које створење узноси Богу.⁸ Одговор папе је био заснован на одломку из аката Сабора у Никеји где је изнето православно учење о иконама. Крај писма се завршава напомињањем да Римско царство није вратило Римској Цркви територије које су јој биле одузете од стране цара

⁴ Noble, *Images*, 161.

⁵ Karl Joseph von Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band* (Freiburg im Breisgau: Herder'sche Verlagshandlung, 1877), 694.

⁶ А. В. Бармин, *Полемика и схизма – Историја греко-латинских споров IX–XII веков* (Москва: Институт философии, теологији и историји св. Фомы, 2006), 26.

⁷ Бармин, *Полемика и схизма*, 27.

⁸ Василије Васиљевич Болотов, *Историја Цркве у периоду Васељенских сабора – историја богословске мисли* (Краљево: Епархија жичка, 2006), 486.

Лава Исавријанца (владао од 717. до 741. године) и жељама папе за просперитетом Франачке државе.⁹ Добивши одговор папе, Франци су издали спис *Opus Caroli regis contra synodum*,¹⁰ у науци познатији као *Libri Carolini*.¹¹ Поред богословских, постојали су и чисто политички разлози. Наиме, први разлог био је тај што је царица Ирина прекинула веридбу свог сина Константина са Рортрудом, ћерком Карла Великог, која је 787. године враћена оцу,¹² а други је била помоћ коју је РOMEЈСКО царство указивало Адалхису, сину лангобардског краља Дезидеријуса (владао од 756. до 774. године) у његовој борби против Франака.¹³ Карло није могао сам написати спис који носи његово име, већ је тај спис написао Теодулф Орлеански; међутим, Карло је дао велики допринос изради тог дела. То се може препознати у схолијама на маргинама списа *Codex authenticus, Vatic. Lat. 7207 (tironische Notizen)*. Кодекс је послужио као предложак за кодекс *Paris Arsenal 663*, који је открио Хуберт Бастген. Схолије је истражио Тангл, на основу фотографија које му је обезбедио Бастген.¹⁴ *Libri* су своју коначну рецензију добили у Регенсбургу крајем 791. и почетком 792. године, у присуству Карла и теолога које је он позвао. Истраживање је показало да је аутор тих схолија био лаик, а не теолог. Само је један човек могао у статусу лаика да буде аутор истих — Карло Велики лично. На схолијама, које су у вези са иконопоштовањем, претпоставља се да је радио и један теолог, но ипак истраживањем је могуће доћи до закључка да је то било Карлово дело. У поглављу које се односи на проблем филиокве среће се шест белешки које се односе на кратка

⁹ "Epistolae selectae pontificum Romanorum Carolo Magno et Ludovico Pio regnantibus scriptae," ed. K. Hampe in *MGH Epistolae Karolinia aevi (III)*, ed. E. Dümler (Berolini: Apvd Weidmannos, 1899), 5–57.

¹⁰ *Opus Caroli regis contra synodum (Libri Carolini)*, *MGH Concilia*, Tomus II Supplementum I, ed. Ann Freeman, (Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1998).

¹¹ Дело које се састоји из четири књиге и садржи 120 (121) поглавља и написано је између 790. и 792. године. Настало је као реакција франачких теолога на одлуке VII Васељенског сабора, који је одржан у Никеји 787. године. Франачки теолози су добили превод аката, који су, како ће се касније испоставити, лоше преведени на латински језик. Аутори *Libri Carolini* одређују да се иконе користе као црквени орнаменти, за сврху подучавања и у спомен прошлих времена. Папа Адријан је заступао православно учење о иконама и због његовог противљења *Libri* никад нису стекли правну снагу у Цркви. Thomas Shahan, "Caroline Books (Libri Carolini)," in *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 3 (New York: Robert Appleton Company, 1908), <https://www.newadvent.org/cathen/03371b.htm> (приступљено 2. 2. 2022. г.).

¹² Болотов, *Историја Цркве*, 485.

¹³ Thomas Shahan, "Caroline Books (Libri Carolini)."

¹⁴ Wolfram von den Steinen, "Karl der Große und die Libri Carolini: Tironische Randnoten zum Codex Authenticus," *Neues Archiv der Gesellschaft für Altere Deutsche Geschichtskunde zur Beförderung* 49 (1932): 207–208.

објашњења, то јест на доказе који су у вези са Символом вере и који се налазе у Светом Писму. Те белешке доказују да је њихов аутор Карло, а то сведоче и остала места – и тешко је замислити било кога ко би то дописао осим њега. Карлов утицај се није само огледао у писању белешки, него су се његове интервенције тицале и основног текста. Корекције које су извршене на важним местима списка, одређивале су верско учење тог дела.¹⁵ Франачки владар је сам себи дозволио да се постави на исту раван са ромејским царем, иако је имао титулу која је била нижа од његове. Карло је понижавао византијског цара поредећи га са четвртом животињом из Данилове визије која је прогањала хришћане. Осим тога, Карло је у спису признао папски примат, али су у реалности права која је Карло остваривао у црквеним пословима повређивала права примата папе у Цркви.¹⁶

Карло шаље *Libri Carolini* у Британију 792. године, где је тада бора-вио Алкуин (живео од 732. до 804. године), старешина дворске школе у Ахену. Примивши спис и упознавши се са њим, изјавио је да је учење Никејског сабора у супротности са истином. Англосаксонски краљеви и епископи прихватили су Алкуиново мишљење, потписали су се на његов спис и тај је документ послат франачком краљу.¹⁷

2. Почетак адопционистичког спора и Сабор у Регенсбургу (792. године)

У време владавине Карла Великог на Западу се појављује хришто-лошка јерес – адопционизам, која своје порекло има на Иберијском полуострву, одакле се шири на просторе Франачке државе, где изазива оштру реакцију папе и франачких теолога. Адопционизам се појавио на територијама под влашћу Кордовског емирата и проширио се на североисточни део Шпаније, који је био под управом Франачке државе.

Шпанска теологија није носила печат ренесансе тог времена и била је последњи следбеник старе црквене науке. За разлику од франачких теолога који су тријадолошке проблеме решавали захваљујући Августиновој теологији, шпански теолози остали су на нивоу теологи-

¹⁵ Steinen, "Karl der Große," 218–237. Томас Нобл у вези са белешкама које се налазе у *tironische Randnoten* допушта могућност да су те белешке колективна реакција његових кључних саветника. Noble, *Images*, 166.

¹⁶ Albert Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil* (Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1900), 318–326.

¹⁷ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 324.

је трећег и четвртог века. У последњој четвртини VIII века Карло је намеравао да Цркву у Шпанији стави под франачки утицај и архиепископ Сенса, Вилхар (на катедри од 762/763 до 786/787. године), уз сагласност папе Адријана рукоположио је за епископа Егила и послао га је за проповедника у Шпанију. Егил, који је у Шпанију отишао у пратњи презвитера Јована, затекао је у Шпанији много нереда. Васкрс није слављен у складу са римском праксом, било је мешовитих бракова хришћана са Јеврејима и Арабљанима, а франачке теологе су изненадила и учења неких шпанских клирика, у којима су препознали учења старих јереси. Карло је желео да Црква у Шпанији буде под утицајем Цркве у Франачкој држави, као што је то био случај са Црквом у шкотским и англосаксонским пределима, при чему је врло могуће да је слање Егила у Шпанију имало и политички мотив, тј. да се преко црквеног пројектује и политички утицај.¹⁸ Егилова мисија није успела због његовог сарадника Мигетијуса, који је, борећи се против девијација у Цркви у Шпанији, изнео погрешно тријадолошко учење и тиме изазвао архиепископа Елипанда (на катедри од 782. до 805. године) из Толеда, коме се није свиђало мешање Франака у унутрашња питања његове Цркве, због чега је на локалном сабору одржаном 785. године у Севљи Мигетијуса осудио као јеретика.¹⁹ Архиепископ Елипанд је слабо знао латински језик и дела отаца писана на латинском није добро разумео. Иако је писао на латинском, могло се уочити да му тај језик није био матерњи. Писма која су му слана из иностранства читали су му његови сарадници који су боље разумели латински језик. У Цркви на тлу Шпаније било је уобичајено да се о људској природи Исуса Христа говори као о усвојеном човеку и то је учење имало своју богослужбену употребу у Литургији. Противници Елипанда били су игуман Беатус и епископ Хетеријус, који су живели у Астурији, краљевству које се налазило на северозападу Иберијског полуострва и није било арапском влашћу. Тако је теолошки спор добио и политичку димензију, имајући у виду политички сукоб између Астурије, која је била самостална, и Толеда, који је био у саставу кордовског емирата. У теолошки спор се укључио и римски папа, рекавши да је Елипандово учење несторијанизам, а Беатус је на своју страну придобио и франачке епископе.²⁰ Евиг је претпоставио да је тачка додира између Несторија (патријарх константинопољски, на катедри од 428. до 431. године) и Елипанда била одбрана Христове људске природе, вероватно имајући

¹⁸ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 282–285.

¹⁹ Eugen Ewig, „Vijek Karla Velikog (768–814)“, u *Velika povijest Crkve III/1*, ur. Hubert Jedin i dr., pr. Josip Ritig, Leo Držić (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001), 91.

²⁰ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 286–291.

у виду мухамеданце, којима је Исус Христос као Богочовек био камен спотицања и ког су они признавали само као пророка. Њихова теолошка терминологија *filius adoptivus* и *filius proprius* није за њих била хетеродоксна, али се ван Шпаније могла погрешно разумети, јер је појам *adoptio* у германском праву представљао врло лабаву везу.²¹

Архиепископ града Толеда распростирао је свој примат на целокупној канонској територији некадашње визиготске Цркве, обухватајући Астурију и североисточни део Шпаније, који је био под франачком влашћу, као и галску провинцију Нарбону. Управо на просторима под франачком влашћу стекао је оданог сарадника у адопционистичком спору – епископа Феликса из Ургела (на катедри од 781. до 792. године).²² Покушај ширења јурисдикције његове катедре на Аустразију изазвао је реакцију франачких теолога, који су желели да се одупру адопционистима на богословском и политичком плану. Карло је увидео опасност од ширења адопционизма у својој држави, па су се Франци, заједно са Римом, супротстављали тој јереси.²³

Крајем 791. године Карло је дошао у Регенсбург, где је прославио Божић, а следеће године у том месту одржан је сабор на коме се Феликс одрекао јереси, у присуству великог броја епископа и изасланика папе Адријана.²⁴ Карло није препустио својим теолозима решавање богословских спорова, него је сам активно у њима учествовао. Узимао је у обзир мишљење Римске Цркве само због тога да би се знало колико се њихова мишљења подударују. Мишљење Рима је даље разматрао са својим теолозима, али то не значи да су одлуке бивале унапред доношене и да су сабори одржавани формално, те да су на њима потврђиване унапред донесене одлуке. Јеретицима је било дозвољено да изнесу своје мишљење, па је тако и Феликсу било дозвољено да изнесе и брани своје учење.²⁵ Карло је председавао на Сабору, док је епископ Адалвин организационо припремио Сабор.²⁶ На Сабору је био присутан велики број епископа из Германије и Италије, те је Феликс

²¹ Ewig, „Vijek Karla Velikog“, 92.

²² Wilhelm Heil, „Der Adoptianismus, Alkuin und Spanien,“ in *Karl der Grosse Band II: Das geistige Leben* (Düsseldorf: Verlag L. Schwann, 1967), 102.

²³ Ивица Чаировић, *Црква у Енглеској у VIII веку – богословско-историјске импликације односа са Римом и Франачком државом* (докторска дисертација) (Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2016), 281–282.

²⁴ *Annales Regni Francorum, inde ab a. 741 usque ad a. 829 qui dicuntur Annales Laetisenses maiores et Einhardi*, MGH *Scriptores Rerum Germanicarum usum scholarum*, rec. Fridericus Kurze (Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1895), a. 792, 90–92.

²⁵ Heil, „Der Adoptianismus,“ 138–139.

²⁶ Harald Willjung, *Das Konzil von Aachen*, MGH – *Concilia: tomus II, supplementum II* (Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1998), 17.

био обавезан да дође и узме учешћа тим поводом. Акта Сабора нису сачувана, међутим, о том сабору сведоче сви извори који се односе на историју адопционизма. Феликс се писмено одрекао адопционизма и Карло га је послао у Рим, у пратњи игумана Ангилберта (игуман манастира Светог Рикера од 790. до 814. године). У Риму се свечано одрекао јереси, па је потом враћен је потом на катедру у Ургел, али је после неког времена почео да исповеда адопционизам и затим је побегао на територију под арапском влашћу.²⁷

3. Франкфуртски сабор (794. године)

Шпански епископи, на челу са Елипандом, послали су писмо Карлу Великому. Писмо се датира у 792/793. годину, а Вермингхоф то писмо сврстава у корпус докумената Франкфуртског сабора.²⁸ Епископи у том писму нападају учење Беатуса, кога називају лажним пророком. Обавештавају Карла да су франачким епископима послали писмо, са којим би Карло требало да се упозна. Тим поводом су замолили Карла да се одлучи између Феликса, који је заступник њиховог (адопционистичког) учења, и Беатуса. Ако Карло одлучи у корист Феликса, Бог ће му за то покорити варварске народе. Феликс треба, како су молили епископи Шпаније, да буде помилован и враћен на своју катедру, поводом чега су епископи упозоравали Карла на судбину цара Константина, који је под утицајем своје сестре напустио никејску веру и приклонио се аријанцима. Елипанд и његови сарадници нису признавали Карла као *de facto* поглавара Цркве.²⁹ Њихов апел није уродио плодом, а Феликс није враћен на своју катедру.

Карло сазива Сабор у Франкфурту који је почео са радом 1. јуна 794. године. Сабору је присуствовао велики број епископа из Галије, Германије и Италије, као и изасланици папе Адријана: епископи Теофилакт и Стефан.³⁰ На Сабору су били присутни и Англосаксонци. Алкуин, који се вратио у Франачку државу на Карлов позив, имао је на Сабору истакнуту улогу.³¹ Акта Сабора нису сачувана, али су до нас

²⁷ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 296; Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band*, 672.

²⁸ "Concilium Francofurtense a.794" – "Epistola episcoporum Hispaniae ad Karolum Magnum a. 792–793," in *MGH Concilia tomvs II, Concilia aevi Karolini I, Pars I*, rec. Albertvs Werminghoff (Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1906), 120–122.

²⁹ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 297; Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band*, 676–677.

³⁰ *Annales*, a. 794, 94.

³¹ Heil, "Der Adoptianismus," 104.

дошли саборски Капитулари.³² Важност Сабора се огледала у томе што је Карло одлучио да га одржи пре него што крене у поход на Саксонију.³³ Карло је желео да Никеја буде одбачена кроз Франачки сабор, а подршку му је указивало и јавно мњење, које је било тражило да се осуди псеудосабор у Никеји.³⁴ Паулин из Аквилеје (на катедри од 787. до 802. године) је Карла ословио титулом *rex et sacerdos*, али та титула није имала сакралну функцију. На тај начин се истицало мишљење да је Карло био виђен као владар који је имао директну одговорност пред Богом за хришћане поверене његовој бризи, то јест он је био свештеник који је поштовао Бога и проповедао његове речи.³⁵ Изасланици папе Адријана потписали су саборске документе (укључујући и оне који су осуђивали Никејски сабор), иако су постојале тензије између папе и Карла око догматске валидности VII Васељенског сабора.³⁶ Феликс није био присутан на Сабору у Франкфурту, јер су он и Елипанд боравили на територији која је била ван граница Франачке државе. Њихова одсутност није омогућила Франкфуртском сабору да искаже коначну реч у решењу адопционистичког спора. Штавише, Франачка држава није могла да користи силу на простору кордовског емирата, па су вође јереси уживале слободу у земљи где су као хришћани били потчињена мањина. Алкуин и Карло су били свесни озбиљности тог проблема и да он неће бити лако решен.³⁷ Саборске одлуке представљале су Карлову моћ и његову одговорност за живот Цркве заједно са црквеним великодостојницима и племићима за православље и правило вере.³⁸

Карло је у Шпанију, осим писама папе Адријана, либелуса италијанских и синодика франачких епископа, послао и своје писмо упућено Елипанду и епископима Шпаније. Говорио им је о својој бризи за јединство Цркве и да је упознат са тим проблемом из писма франачких епископа. Карло је истицао како воли Шпанце и жели да их види као при-

³² "Concilium Francofurtense a.794" – "Capitulare Francofurtense," in *MGH Concilia tomus II, Concilia aevi Karolini I, Pars I*, rec. Albertus Werminghoff (Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1906), 165–172.

³³ Paul Fouracre, "Frankish Gaul to 814," in *The New Cambridge Medieval History, volume II c. 700 – c. 900*, ed. Rosamond McKitterick, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 103.

³⁴ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 330.

³⁵ Joseph Canning, *A History of Medieval Political Thought – 300 – 1450* (London: Routledge, 1996), 49.

³⁶ A. Edward Sicienski, *The Filioque – History of a Doctrinal Controversy* (New York: Oxford University Press, 2010), 93.

³⁷ Heil, "Der Adoptianismus," 104.

³⁸ Rosamond McKitterick, *Charlemagne – The Formation of a European Identity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 311–312.

јатеље у вери и сараднике у ширењу истине. Такође, обавестио их је о одржавању Сабора, који се бавио проблемом адопционизма, а за који се прво чуло у Шпанији. Истовремено, тражио је помоћ папе јер је желео да зна какав је став Римске Цркве у вези са тим, а у помоћ је позвао и теологе из Британије ради разрешења поменутог проблема. У писму наводи им која су им још писма послата, уз његово као последње. Осврћући се на њихову замерку на случај цара Константина, саветовао им је да брину о свом спасењу, док је његова жеља да буду уједињени са Црквом.³⁹

4. Сабор у Фриулију (796/797. године)

Иницијатива за сазивање Сабора у Фриулију припала је Карлу Великом, и на истом је поред адопционизма било речи и о филиокве. После Франкфуртског сабора Карло је намеравао да настави борбу против Ромеја, а осим иконопоштовања једна од тачака неслагања било је и филиокве, поводом чега су франачки теолози здушно подржавали Карла. Отуда је Паулин био приморан да призна и унесе филиокве на том сабору, обећавајући Карлу прихватање тог учења.⁴⁰ Први пут се на сабору расправљало о додавању филиокве у Символ вере, јер су франачки теолози били свесни да филиокве није постојало у оригиналном тексту Символа вере. Интенција саборских теолога није била да се расправља о филиокве као исправном учењу, него о његовом додавању у Символ вере.⁴¹ Паулину и франачким теолозима било је познато да је на Васељенским саборима било забрањено да се уносе додаци у Символ вере. Паулиново објашњење било је то да се филиокве мора унети у Символ вере због оних јеретика који су учили да Свети Дух исходи само од Оца.⁴²

Код Хефелеа налазимо два могућа објашњења због којих је Паулин инсистирао на филиокве: намера да се појасни однос Светога Духа пре-

³⁹ "Concilium Francofurtense a.794" – "Epistola Karoli Magni ad Elipandum et episcopos Hispaniae," in *MGH Concilia tomvs II, Concilia aevi Karolini I, Pars I*, rec. Albertvs Werminghoff (Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1906), 157–165; Heffele, *Concilien-geschichte – dritter Band*, 687–688.

⁴⁰ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 331–332.

⁴¹ Joost van Rossum, "The Procession of the Holy Spirit in Western Tradition until the Ninth Century from an Orthodox Perspective," in *Die Filioque – Kontroverse, Historische, ökumenische und dogmatische Perspektiven 1200 Jahre nach der Aachener Synode*, Hg. Michael Böhnke, Assaad Elias Kattan, Bernd Oberdorfer (Freiburg im Breisgau: Verlag Herder GmbH, 2011), 89.

⁴² J. N. D. Kelly, *Early Christian Creeds* (London: Continuum International Publishing Group, 2008), 364–365.

ма Сину и адопционизам.⁴³ Бармин наводи два могућа одговора за питање на кога је Паулин мислио када је споменуо јеретике који су учили да Свети Дух исходи од Оца. То су могли бити адопционисти и Исток. Пошто су на Истоку већ били противници филиоквеа, Бармин је скло- нији теорији да је филиокве био усмерен против адопционизма.⁴⁴

5. Ахенски спор

Адопционистички сукоб после Франкфуртског и Фриулског сабора улази у завршну фазу. Алкуин постаје водећи теолог Цркве у Франака у борби са адопционизмом и после Франкфуртског сабора успоставља ко- респонденцију са Феликсом, са намером да га одврати од адопционизма и врати у крило Цркве. За ефективно изношење ставова и сазнавање шта Феликс мисли било је потребно његово присуство, а гаранцију за његов долазак могла је дати само државна власт, тј. Карло Велики.

Карло је био свестан да се само преко расправе може постићи то да се Феликс одрекне својих заблуда. Гарантовао му је безбедност и слободу да пред епископима изнесе своје учење. Добивши од краља гаранцију безбедности, обећао је краљевим легатима да ће доћи у Ахен.⁴⁵ Реализација овог договора био је Ахенски сабор, који је обухватао дискусију између Алкуина и Феликса. И даље се воде дискусије око тачне године одржавања Сабора (Ахенски сабор је одржан у периоду између маја 799. и маја 800. године). Одређивање овог датума је важно не само за историју адопционистичког спора него и за историју Цркве на Западу, јер сви важни догађаји и списи у време Каролинга зависе од датума одржавања тог сабора. Већина научника сматра да је Сабор одржан 800. године, мада немамо јасне индикације од Алкуина о тачном времену.⁴⁶ Хефеле сматра да је Сабор почео у октобру 799. године, позивајући се на податак из Алкуиновог дела *Прошив Елијанга*, где каже да је Феликс дошао у Ахен добровољно у 32. години Карлове владавине, чији је почетак био у октобру 799. године.⁴⁷ Феликс је желео да га пред Сабором заступа Леидрад из Лиона (епископ Лиона од 797. до 814. године), али Сабор то није прихватио и њему је супротстављен Алкуин.⁴⁸ Акта Сабора нису сачувана, а о самом Сабору сазнајемо од Алкуина и његових биографа,

⁴³ Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band*, 719.

⁴⁴ Бармин, *Полемика и схизма*, 31.

⁴⁵ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 304.

⁴⁶ Neil, "Der Adoptianismus," 107.

⁴⁷ Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band*, 722.

⁴⁸ Чаировић, *Црква у Енглеској у VIII веку*, 282.

као и од Феликсовог извештаја о Сабору. Сабору је присуствовао велики број епископа (њихов тачан број није познат) и племића, а расправа са Феликсом трајала је шест дана. Феликс се одрекао јереси и написао је исповедање вере у коме се одриче своје јереси и поново враћа у крило Цркве.⁴⁹ Хаук је изнео правилну хипотезу да се за шест дана не може променити оно што је Феликс сматрао исправним учењем. Након Феликсове смрти пронађени су његови списи који доказују да се он није одрекао своје јереси и да је исповест вере дата у Ахену била лаж.⁵⁰ Упркос одрицању од адопционизма (очигледно само декларативно), Карло није послао Феликса назад на катедру у Ургел него му је као место боравка одређен Лион, под надзором архиепископа Леидрада.⁵¹

Карло је на Сабору у Ахену преузео прерогативе које ниједан од франачких краљева није имао на црквеним саборима. Он је узео удела у Сабору истовремено као учесник и као судија, председавао је саборским седницама и интервенисао у раду Сабора са намером да уништи неправославно учење које се појавило у његовом царству. Каролинзи су сматрали да су заштитници Цркве, као и да су право да владају добили од Бога. Писац Алкуиновог житија приказао је Карла као чувара православља који организује теолошке дебате, иако су теолошке расправе биле у надлежности епископа.⁵²

У 10. глави Алкуиновог житија описана је расправа која је одржана између Алкуина и Феликса. Карло је седео заједно са епископима и пратио расправу између Феликса и Алкуина. Алкуин је победио, а Сабор је осудио Феликсово учење као неправославно. Писац Житија наводи да је Карло победио адопционизам и то кроз уста његовог учитеља Алкуина.⁵³

6. Спор са јерусалимским монасима и Ахенски сабор

Прихвативши филиокве као званично учење на локалном Сабору у Фриулију, Франци уводе филиокве у богослужењу при ахенској капели (краљевској капели) 799. године. Када је Георг Егилбалд, игуман

⁴⁹ Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band*, 722–723.

⁵⁰ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 305.

⁵¹ Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band*, 725.

⁵² Janneke Raaijmakers, Irene van Rensvoude, "The ruler as referee in theological debates: Recared and Charlemagne," in *Religious Franks. Religion and Power in the Frankish Kingdoms: Studies in Honour of Mayke de Jong*, ed. R. Meens, D. van Espelo, B. van den Hoven van Genderen, J. Raaijmakers. I. van Rensvoude and C. van Rheon (Manchester: MUP, 2016), 51–53.

⁵³ "Vita Alcuini," *MGH Scriptorum, tomi XV, pars I*, ed. Wilhelmus Arndt (Hannover: Impensis bibliopolii Hahniani, 1887), гл. X, 190–191.

франачког манастира на Маслинској гори у Јерусалиму, дошао у Ахен, чуо је да се филиокве пева на Литургији. Вративши се у манастир, он је то увео у богослужење, сматрајући за исправно, јер се филиокве користило на краљевском двору у Ахену.⁵⁴ При томе, треба нагласити да су Франци одржавали добре односе са јерусалимским патријархатом, Карло је финансијски помагао света места, а јерусалимски патријарх му је слао реликвије. Франачки епископи често су посећивали Свету Земљу, а франачки монаси који су припадали бенедиктинском реду имали су манастир на Маслинској Гори, неговали литургијску праксу типичну за њихову домовину и користили су Символ вере са филиоквистичким додатком.⁵⁵ Монаси у Светој Земљи користили су Никео-цариградски Символ вере без филиокве, док су франачки монаси који су били пореклом из манастира Санкт Гален и Рајхенау користили Символ вере са додатком филиокве.⁵⁶ Коришћење филиокве у Литургији морало је изазвати негодовање монаха у Светој Земљи и неизбежно довести до сукоба.

Монах Јован, сабрат Лавре Светог Саве Освећеног, оптужио је франачке монахе да су јеретици.⁵⁷ Кулминација се догодила на Божић 808. године, када су франачки монаси намеравали да присуствују богослужењу у Цркви Рођења Христовог. Народ се узнемирио због њиховог присуства и хтео је да их избаци из цркве. Франачким монасима су били упућене оптужбе да су јеретици и књиге које имају да су јеретичке.⁵⁸ После само недељу дана сазван је Сабор у вези са тим проблемом у Јерусалиму, на коме су франачки монаси морали да се одбране од оптужбе да су јеретици. Оптуживали су их да у Символ вере уносе филиокве и да другачије произносе Оче наш. Франачки монаси су за образац вере узели Римску Цркву, и истицали да ако их оптужују да су јеретици, онда је и Римска Црква у јереси.⁵⁹ На питање јерусалимског свештенства да ли верују као Јерусалимска Црква, њихов одговор је гласио да верују у Свето Васкрсење Господње онако како верује и света римска апостолска катедра.⁶⁰ Сабор је прихватио њихово оправдање и признао их за правоверне.⁶¹ Бармин

⁵⁴ Sicienski, *The Filioque – History of a Doctrinal Controversy*, 96.

⁵⁵ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 333.

⁵⁶ Max Kerner, "Karl der Große – Gestalter des Glaubens?," in *Die Filioque – Kontroverse, Historische, ökumenische und dogmatische Perspektiven 1200 Jahre nach der Aachener Synode*, Hg. Michael Böhnke, Assaad Elias Kattan, Bernd Oberdorfer, (Freiburg im Breisgau: Verlag Herder GmbH, 2011), 21.

⁵⁷ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 333.

⁵⁸ Kerner, "Karl der Große – Gestalter des Glaubens?," 22; Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 333.

⁵⁹ Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band*, 751.

⁶⁰ Willjung, *Das Konzil von Aachen*, 22.

⁶¹ Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil*, 334.

износи занимљиву хипотезу и сматра да сукоб у Јерусалиму није настао случајно. У време када избија спор са монасима у Светој Земљи, водио се рат између Ромејског Царства и Франачке државе. Сукоб је био покренут у Палестини, где је Карло обилато даривао цркве и манастире. Околности које су у вези са сукобом не доводе Бармина у ситуацију да оптужује Византијско Царство за распиривање сукоба, али мора се узети у разматрање и опција да је Ромејско царство посредно било умешано у сукоб.⁶² Франачки монаси обратили су се папи у вези са сукобом са јерусалимским монасима. Жалили су се на неправду коју су претрпели од тих монаха у Палестини и тражили од њега да то учење испита код Светих Отаца. У своју одбрану наводе да су филиокве чули у царској капели у Ахену, да се филиокве налази у делима Светог Григорија Великог, Бенедикта Нурсијског (његова дела су добили на поклон од папе и Карла Великог) и Символу Светог Атанасија. Молили су папу да им да упутства у вези са тим и да о томе извести цара. Њихово писмо, као и писмо јерусалимског патријарха, папа је проследио Карлу.⁶³ Уз писма која је послао Карлу, послао је и препис писма упућеног франачким монасима, за које је теолог Бернар Капел доказао да није аутентично него да је настало касније.⁶⁴ Према Житију Михаила Синкела, папа је обавестио Карла да је франачким монасима у Палестини послао Символ вере, за који се може претпоставити да је без филиоквистичког додатка.⁶⁵

Упознавши се са дешавањима у Светој Земљи, где су франачки монаси због исповедања филиокве били оптужени за јерес, Карло се обратио својим теолозима да напишу дела која би оправдавала филиокве, тј. да Свети Дух исходи од Оца и од Сина. Најистакнутији франачки теолог после смрти Алкуина био је епископ Теодулф Орлеански (на катедри од 798. до 817. године) и управо њему Карло наређује да напише дело *О Духу Свештом*. Карло је сазвао Сабор у Ахену, који је одржан у новембру 809. године. Позната су нам само нека имена учесника: Рикулф, архиепископ Мајнца (на катедри од 787. до 813. године), Бернхард, епископ Вормса и Адалхард, игуман манастира Корби (игуман од 781. до 814. и од 821. до 826. године). Задатак Сабора био је да докаже папи Лаву (папа Лав III; на катедри римских епископа од 796. до 816. године) исправност филиоквистичког учења и да га учини званичним учењем за

⁶² Бармин, *Полемика и схизма*, 48–49.

⁶³ Душан Јакшић, *Лично својство Светиота Духа по учењу Православне Цркве, са обзиром на римски догмаћ Filioque* (Сремски Карловци: Српска манастирска штампа-рија, 1930), 79–80; Бармин, *Полемика и схизма*, 33.

⁶⁴ Бармин, *Полемика и схизма*, 33–34.

⁶⁵ Бармин, *Полемика и схизма*, 34–35.

целокупно хришћанство.⁶⁶ Сабор у Ахену био је последњи велики сабор који је сазвао Карло Велики, будући да је Црква била подређена држави, па су тек почев од 813. године саборе у Франачкој држави сазивали епископи. Он је осећао дужност да управља педантно и праведно, јер је *de facto* био поглавар Цркве у Франачкој. Упоредо са тим, ауторитет цара давао је могућност Цркви да њене одлуке стекну правну снагу у франачком друштву, док је, с друге стране, Црква жртвовала један део своје самосталности допуштајући владару да учествује у раду Сабора, као и да артикулише и распрострањује саборске одлуке.⁶⁷ Званични документ Сабора носио је назив *Decretum Aquisgranense de processione spiritus sancti a patre et filio*. Спис је конструисан тако да се прилажу сведочанства Отаца са цитатима њиховог филиоквистичког учења – онима који су прихваћени од Васељенских сабора: Никејског, Ефеског, Халкидонског и Цариградског.⁶⁸ Први канон говори да сваки клирик мора да се држи праве вере и да томе подучава своју паству. Трећи канон наређује да сви лаици морају да знају Символ вере и Оче наш. Карло је послао акта Сабора папи Лаву, а однели су му их епископ Амијена, Јесе, епископ Вормса, Бернар и игуман Абелхард од Корвеја.⁶⁹

Пославши изасланике у Рим да упознају папу са одлукама Ахенског сабора, Карло шаље папи пропратно писмо у коме износи своје виђење филиокве. Карлова позиција је била слична папиним ставовима изнетим у Диспуту са франачким изасланицима.⁷⁰ Сабор у Ахену довео је папу у незгодну ситуацију, јер је он, с једне стране, прихватио учење о двојном исхођењу Светог Духа, док је, с друге, доношење филиокве на Сабору у Ахену доводило у питање статус папе као главе Цркве. Поврх свега, папа је био свестан како локални сабор нема право да било шта додаје у Символ вере, упркос благослову Карла Великог.⁷¹

Почетком 810. године одржана је расправа између папе Лава и Карлових изасланика, у секретаријуму цркве Светог Петра. Том приликом прочитани су документи из Ахена и расправљено је о филиокве⁷² Папа се у начелу сложио са њиховим исповедањем вере, рекавши да и он тако верује.⁷³ Његова замерка на њихово тумачење вере била је та да је за-

⁶⁶ Kerner, "Karl der Große – Gestalter des Glaubens?," 23.

⁶⁷ Grefory I. Halfond, *The Archaeology of Frankish Church Councils AD 511–768* (Boston: Brill, 2010), 153–158.

⁶⁸ Willjung, *Das Konzil von Aachen*, 237–249.

⁶⁹ Willjung, *Das Konzil von Aachen*, 287.

⁷⁰ Јакшић, *Лично својство Светиога Духа по учењу Православне Цркве, са обзиром на римски догмаџ Филокве*, 83.

⁷¹ Sicienski, *The Filioque – History of a Doctrinal Controversy*, 99.

⁷² Hefele, *Conciliengeschichte – dritter Band*, 753–754.

⁷³ Willjung, *Das Konzil von Aachen*, 287.

брањено ишта додавати у Символ вере – било да је то у писаној форми или кроз певање. Посланици су били свесни да нису у праву, али њихов аргумент за интерполацију је био тај да је то корисно за спасење људи и да се не треба суздржавати од тога.⁷⁴ Позивајући се на обичај да се у Риму не пева Символ вере са додатком филиокве, папа им је предложио компромисно решење: да се у царској капели престане са певањем Символа вере, надајући се да ће франачки крајеви следити пример капеле и избацити филиоквистички Символ вере из богослужења.⁷⁵

Недуго после расправе са Францима, папа је наредио да се израде две сребрне таблице на којима је био исписан Символ вере на грчком и латинском језику – без филиокве – и поставио их је на улазу у цркву Светог Петра.⁷⁶ Папа се тим демонстративним потезом ставио на страну Цариграда (додуше, на верску страну, а не на политичку). При томе, он се нашао у неугодној ситуацији јер су, с једне стране, ту били Карло и Црква у Франачкој, која је на свом локалном сабору прихватила филиокве (са чиме се папа Лав начелно слагао), док је, с друге стране, насупрот њима стајао ауторитет Васељенских сабора, који је забрањивао да се било шта додаје у Символ вере.

Рим је био познат по својој православнојности (само је папа Хонорије, на катедри римских епископа од 625. до 638. године, осуђен као монотелита), па је глас Рима сматран гласом Запада. Мишљења смо да би папино евентуално приклањање Францима и убацивање филиокве у Символ вере изазвало оштру реакцију Истока и, последично, папа Лав би био осуђен као јеретик. То би био разлог да Исток сматра како је целокупни Запад пао у јерес (што већ и јесте био случај почетком IX века), ако би Рим то прогласио за своје званично учење. Индикативна је чињеница да тај папин потез није изазвао реакције на Истоку и Западу. Ахенски сабор није изазвао реакцију Истока јер није било политичке воље за покретање сукоба са Францима, из разлога што је у то време буктао рат између Франака и Ромејског царства, вођен око Венеције.⁷⁷

Стиче се утисак да је Рим, због неприхватања учења о филиокве, остао православна енклава на Западу. Карло није замерио папи што није прихватио филиоквистичко учење, јер је био упознат са папиним ставом у вези са филиокве, а поред тога везивало их је и политичко савезништво. Папа је захваљујући Карловој помоћи сачувао свој положај као римски епископ, када је против њега подигао буну рођак његовог

⁷⁴ Willjung, *Das Konzil von Aachen*, 288–289.

⁷⁵ Бармин, *Полемика и схизма*, 47–48.

⁷⁶ *Le Liber Pontificalis (texte, introduction et commentaire), tome second*, ed. L'abbe L. Duschene (Paris: Ernest Thorin, 1892), 26.

⁷⁷ Бармин, *Полемика и схизма*, 47–49.

претходника 799. године, а сам папа је Карла крунисао за цара у Риму на Божић 800. године. Карлово крунисање је изазвало озлојеђеност на Истоку и узроковало је избијање рата између Франачке државе и Ромејског царства. Штавише, папа је и у верским стварима био независан од Франачке државе (није прихватио филиокве), а Карлу је опет био потребан папин ауторитет ради лакшег прихватања тог учења на Западу.

Закључак

Време владавине Карла Великог донело је велике промене у Цркви на Западу. За разлику од својих претходника он се директно укључивао у теолошке спорове и у њима је активно учествовао. Карлов положај је био еквивалентан положају римских цара у време Васељенских сабора – они су активно учествовали у раду сабора и у доношењу одлука. Овде ћемо дати одговор на питања која смо поставили у уводу.

1. У решењима неких теолошких проблема политички односи су имали приличан утицај на Карлове одлуке (адопционизам и иконопоштовање). Црква у Франачкој држави изабрала је средњи пут између иконоборства и иконопоштовања. За њих иконе нису имале сакралну улогу коју су имале на Истоку, а при томе су оштро осуђивали како иконопоштовање тако и иконоборство. Карло је учествовао у писању Капитулара који су претходили *Libri Carolini* (и на неким местима је интервенисао додајући белешке). Адопционизам је била западна христолошка јерес која је навела Франачку и Римску Цркву да јој се заједно одупру, а водећу улогу су имали франачки теолози, међу којима је најпознатији био Алкуин. Имајући своје корене у Шпанији, адопционизам је почео да се шири у јужним деловима Франачке државе, истовремено угрожавајући Карлову освајачку политику на том правцу, јер би освајање нових територија било немогуће са народом у позадини, непријатељски расположеном према њему (имајући у виду да би отишли у јерес). Филиокве које се као учење појавило у Западној Европи, у време владавине Карла Великог, постаје општеприхваћено учење и на локалним саборима постаје догмат у Цркви у Франачкој. Рим се начелно слагао са филиокве, али га није званично прихватио, јер су Васељенски сабори забранили да се било шта додаје у Символ вере. Први озбиљнији сукоб у вези са филиокве имали су франачки монаси у Палестини са јерусалимским монасима, а шездесет година касније патријарх Фотије оптужује Цркву на Западу да исповеда филиоквистичко уче-

ње, мада је Рим званично унео филиокве у Символ вере тек 1014. године. При томе, Карло је неговао добре односе са римским папама и тиме је наставио традицију својих претходника. Римска Црква је у Карлу имала пријатеља – али и господара, а такав утицај његови наследници на Рим више никада неће имати.

2. Карло Велики је био *de facto* поглавар Цркве у Франачкој. Епископат и теолози су са њим формирали став поменутог Цркве о теолошким проблемима тог времена. Римска Црква и Франци су имали исти став о адопционизму. У вези са филиокве и иконопоштовањем – Римска Црква је остала православна енклава на Западу, док је целокупни Запад исповедао филиокве и иконоборство (које је на Западу заправо било становиште између иконоборства и иконопоштовања). Оставши усамљен у заступању православних ставова у погледу ова два догмата, временом ће се и Рим приклонити наведеним неправославним учењима и прихватити филиокве и иконоборство.

* * *

Библиографија

Извори:

- Annales Regni Francorum, inde ab a. 741 usque ad a. 829 qui dicuntur Annales Laurisenses maiores et Einhardi.* MGH Scriptorum Rerum Germanicarum usum scholarum, Rec. Fridericus Kurze. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1895.
- “Concilium Francofurtense a.794” — “Capitulare Francofurtense.” In *MGH Concilia tomus II, Concilia aevi Karolini I, Pars I*, rec. Albertus Werminghoff, 165–172. Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1906.
- “Concilium Francofurtense a.794” — “Epistola episcoporum Hispaniae ad Karolum Magnum a.792–793.” In *MGH Concilia tomus II, Concilia aevi Karolini I, Pars I*, rec. Albertus Werminghoff, 120–122. Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1906.
- “Concilium Francofurtense a.794” — “Epistola Karoli Magni ad Elipandum et episcopos Hispaniae.” In *MGH Concilia tomus II, Concilia aevi Karolini I, Pars I*, rec. Albertus Werminghoff, 157–165. Hannoverae et Lipsiae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1906.
- “Epistolae selectae pontificum Romanorum Carolo Magno et Ludovico Pio regnantibus scriptae.” Ed. K.Hampe. In *MGH Epistolae Karolinia aevi (III)*, ed. E. Dümler, 5–57. Berolini: Apud Weidmannos, 1899.

- Le Liber Pontificalis (texte, introduction et commentaire), tome premier.* Ed. L'abbe L. Dushesne, Paris: Ernest Thorin, 1886.
- Le Liber Pontificalis (texte, introduction et commentaire), tome second.* ed. L'abbe L. Dushesne, Paris: Ernest Thorin, 1892.
- Mansi, J. D. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio: tomus decimus secundus.* Florentiae: Expensis Antonii Zatta Veneti, 1767.
- Opus Caroli regis contra synodum (Libri Carolini).* MGH Concilia, Tomus II Supplementum I, ed. Ann Freeman. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1998.
- "Vita Alcuini." *MGH Scriptorum, tomi XV, pars I*, ed. Wilhelmus Arndt, 182–197. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1887.

Литература:

- Бармин, А. В. *Полемика и схизма – История греко-латинских споров IX–XII веков.* Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2006.
- Болотов, Василије Васиљевич. *Историја Цркве у периоду Васељенских сабора – историја бојословске мисли.* Краљево: Епархија жичка, 2006.
- Јакшић, Душан. *Лично својство Светиога Духа по учењу Православне Цркве, са обзиром на римски догмати Filioque.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1930.
- Чаировић, Ивица. *Црква у Енглеској у VIII веку – бојословско-историјске импликације односа са Римом и Франачком државом.* Докторска дисертација. Београд: Универзитет у Београду, 2016.
- Canning, Joseph. *A History of Medieval Political Thought – 300–1450.* London: Routledge, 1996.
- Davis, Raymond. *The Lives of Eight Century Popes (Liber Pontificalis).* Second edition, Translated with an introduction and commentary by Raymond Davis. Liverpool: Liverpool University Press, 2007.
- Ewig, Eugen. „Vijek Karla Velikog (768–814)“. U *Velika povijest Crkve III/1*, ur. Hubert Jedin i dr., pr. Josip Ritig, Leo Držić, 60–115. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.
- Fouracre, Paul. "Frankish Gaul to 814." In *The New Cambridge Medieval History, volume II c.700 – c.900*, ed. Rosamond McKitterick, 85–110. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Halfond, Gregory I. *The Archaeology of Frankish Church Councils AD 511 – 768.* Boston: Brill, 2010.
- Hauck, Albert. *Kirchengeschichte Deutschlands – zweiter teil.* Leipzig: J.C.Hinrichs'sche Buchhandlung, 1900.

- Hefele, Karl Joseph von. *Conciliengeschichte – dritter Band*. Freiburg im Breisgau: Herder'sche Verlagshandlung, 1877.
- Heil, Wilhelm. "Der Adoptianismus, Alkuin und Spanien." In Karl der Grosse Band II: *Das geistige Leben*, ed. Bernhard Bischoff, 95–155. Düsseldorf: Verlag L. Schwann, 1967.
- Kelly, J. N. D. *Early Christian creeds*. London: Continuum International Publishing Group, 2008.
- Kerner, Max. "Karl der Große – Gestalter des Glaubens?" In *Die Filioque – Kontroverse, Historische, ökumenische und dogmatische Perspektiven 1200 Jahre nach der Aachener Synode*, Hg. Michael Böhnke, Assaad Elias Kattan, Bernd Oberdorfer, 14–30. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder GmbH, 2011.
- McKitterick, Rosamond. *Charlemagne – The Formation of a European Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Noble, Thomas F. X. *Images, Iconoclasm and the Carolingians*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2009.
- Raaijmakers, Janneke; Rensvoude, Irene van. "The ruler as referee in theological debates: Recared and Charlemagne." In *Religious Franks. Religion and Power in the Frankish Kingdoms: Studies in Honour of Mayke de Jong*, ed. R. Meens, D. van Espelo, B. van den Hoven van Genderen, J. Raaijmakers. I. van Rensvoude and C. van Rheon, 51–71. Manchester: MUP, 2016.
- Rossum, Joost van. "The Procession of the Holy Spirit in Western Tradition until the Ninth Century from an Orthodox Perspective." In *Die Filioque – Kontroverse, Historische, ökumenische und dogmatische Perspektiven 1200 Jahre nach der Aachener Synode*, Hg. Michael Böhnke, Assaad Elias Kattan, Bernd Oberdorfer, 86–97. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder GmbH, 2011.
- Shahan, Thomas. "Caroline Books (Libri Carolini)." *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 3. New York: Robert Appleton Company, 1908. <https://www.newadvent.org/cathen/03371b.htm> (приступљено 2. 2. 2022. г.).
- Sicienski, A. Edward. *The Filioque – History of a Doctrinal Controversy*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Steinen, Wolfram von den. "Karl der Große und die Libri Carolini: Tironische Randnoten zum Codex Authenticus." *Neues Archiv der Gesellschaft für Altere Deutsche Geschichtskunde zur Beförderung* 49 (1932): 207–280.
- Willjung, Harald. *Das Konzil von Aachen*. MGH – Concilia: tomus II, supplementum II. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1998.

Примљено: 8. 2. 2022.
Исправљено: 12. 12. 2022.
Одобрено: 12. 12. 2022.

THE INFLUENCE OF CHARLES THE GREAT ON THE FORMATION OF THEOLOGICAL THOUGHT IN WESTERN EUROPE

Miloš Mišković

Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade

Summary: *This research aims to show the influence of Charles the Great on the formation of theological thought in Western Europe. The rulers had an influence on the Church, however, with Charles a precedent was set in the West – none of his predecessors was so involved in resolving dogmatic issues, neither had such huge influence on the decisions made at the councils. Charles was the head of the Frankish Church. The episcopate and the theologians formed with him the position of the Frankish Church on the theological problems of that time. In solving some theological problems, political relations had a considerable influence on Charles's decisions (adoptionism and worship of the icon). Charles cultivated good relations with the Roman popes, and thus continued the tradition of his predecessors. The Roman Church had a friend in Charles, but also a master, and his successors will not have such an influence on Rome.*

Key words: *Charles the Great, influence, adoptionism, Filioque, worship of the icon.*